

Albert Villaró i Boix

Historiador i director tècnic
del Centre d'Estudis
Històrics i Polítics de
l'Institut d'Estudis
Andorrans

Albert Villaró i Boix

Deu coses que no sabem (encara) sobre la història d'Andorra

Resum

En sabem molt poc, de la història d'Andorra. Coneixem els grans esdeveniments, les línies mestres, alguns episodis concrets, fragments de la vida i obra de grans personatges. Per cada certesa hi ha mil incògnites. En aquest article es presenten alguns dubtes, algunes preguntes sense resposta de la història del país. Algunes són simples anècdotes, sense una transcendència especial, però d'altres són nuclears, necessàries per poder dibuixar un discurs històric que sigui mínimament coherent. L'experiència demostra que no hi ha res d'immutable ni estàtic, ni en la història, que hom podria pensar que, un cop establerta, no muta. Els historiadors han d'acceptar aquesta condició i aprendre a qüestionar-ho tot.

D'entrada, hauria de desplegar una mica de justificació, com un escut protector. Potser el to d'aquest escrit —amb algun malabarisme formal, llicències poètiques i cap aparell crític— no escau del tot a l'elevació que hom podria esperar en un paper per als *Debats de Recerca Històrica*. Demano disculpes, però la intenció és honesta.

La pregunta del títol és retòrica i em temo que la resposta també. Sempre en sabem molt poc, de la història. És un iceberg, del qual només veiem una punteta minúscula. Suficient, sovint, per fer-nos una idea del que hi ha sota; però, en realitat, amb poquíssima informació contrastable. Es calcula que han viscut a la Terra més de cent mil milions d'*Homo sapiens*. Cent mil milions de vides, d'experiències, de

saviesa acumulada al llarg de milers de generacions: han estat set mil cinc-cents, diuen els que s'han dedicat a calcular aquestes coses. Si amb moltíssimes dificultats podem reconstruir, a grans trets, les fites essencials de la vida dels nostres avis —dels besavis, llevat de comptadíssimes excepcions, ja no en sabem gairebé res—, a què més podem aspirar?

Si ho apliquem a la història d'un país, passa igual. Coneixem els grans esdeveniments, podem intuir línies mestres, ens fixem en episodis concrets, en la vida i obra de grans personatges. La resta, estadística. Però la nostra ignorància és general i oceànica. Ara exposaré, si se'm permet, deu misteris, deu dubtes raonables. De deu moments dels quals encara no sabem gran cosa, o bé el poc que en sabem ens provoca més confusió que no pas ens il·lumina. Algunes de les preguntes tenen més volada, mentre que d'altres són purament anecdòtiques, però totes il·lustren el dubte original. Les unes i les altres, en definitiva, són tessel·les d'un mosaic incomplet, del qual només podem percebre grans taques de color, línies i contorns, però amb el qual ens hem de conformar per aprendre a forjar memòries i identitats.

1. Trobarem paleolític a Andorra?

La balma de la Margineda és el nostre jaciment liminar. El temple. Aquí va començar tot. Els estrats més antics que Jean Guilaine i Michel Martzluff van excavar als anys vuitanta —i els van excavar de manera exemplar— són de l'epipaleolític (un període cultural altrament conegut com a *mesolític*). Per situar-nos, és el que va entre la darrera glaciació, la de Würm, i l'arribada del neolític, a l'inici de l'holocè, que és el període geològic actual, que va succeir el plistocè —també conegut com l'*edat de gel*. D'això fa dotze mil anys. Els primers ocupants de la balma tenien una cultura material coneguda com l'*azilià*, una evolució del magdalenianà, caracteritzada per l'ús d'eines més fines, armes més delicades (ai, aquells arpons!), pensades per a la cacera de peces de menors dimensions. No eren grans caçadors, ni de búfals ni de cavalls. Els arqueòlegs defineixen l'epipaleolític com un període de transició.

Però, i abans? Els *Homo sapiens* corrien per Europa des de molt de temps enrere: fa 35.000-40.000 anys (i hi ha paleontòlegs que diuen que molt abans, encara). Abans

també hi havia poblacions d'altres espècies humanes: els neandertals (250.000-30.000) i, encara abans, els heidelbergensis (500.000 i 300.000 anys enrere, en ple plistocè).

La lògica, doncs, ens diria que no és escabellat pensar que abans que arribessin els primers estiuejants a plantar la tenda a la Margineda ja s'hi haguessin passejat d'altres homínids. Tot hauria estat en funció de les condicions ambientals, naturalment: de l'extensió del gel i de la capacitat de les zones no cobertes pel glaç per a acollir caçadors en un medi extremament abrupte i difícil. Però res no impedeix de pensar que, en algun moment —en els períodes interglacials, sobretot—, hi haguessin passat humans. Una altra cosa és que la convulsa història geològica (recent) d'Andorra n'hagi esborrat tots els rastres.

Què passa just a la vora? A l'Arieja hi ha un conjunt excepcional de jaciments del magdalenian —entre 20.000 i 15.000 anys—, amb una gran ocupació de coves —les *caunes*, com les de Vedelhac i Nhaus. Aquestes coves a Andorra no hi són —per una qüestió geològica. I a l'altra banda s'està excavant un jaciment molt interessant a la Batllia cerdana, a Montlleó, un campament de caçadors de cavalls de fa vint mil anys. Res no impediria, en principi, que els habitants de l'Arieja i de la Cerdanya s'haguessin atrevit a pujar a Andorra, en una escapada paleolítica. Però hi ha tantes variables en contra —l'ocupació dels fons de vall, la mateixa configuració geològica d'Andorra— que, si en trobem, serà un miracle. Potser a la balma del Llucí...

2. Qui eren (realment) els *andosins*?

Quin problema tenim amb els famosos *andosins*, els Ἀνδοσίνοις de què parlava Polibi a la seva *Història*? Personalment, cap: els hem fet servir per penjar-nos una medalla d'antigor, però crec que hi ha un petit conflicte a l'hora de valorar la seva extremada singularitat. El mot *andosí* és un hàpax —és a dir, una paraula que només apareix un cop en un context determinat. És la cèlebre cita de Polibi, que tradueixo de l'original grec:

Després d'haver travessat l'Ebre, [Hanníbal] va sotmetre el poble dels ilergets i el dels bargusis, després els arenosis i els andosins, pobles situats sobre la seva ruta fins a les muntanyes que en diuen els Pirineus.

Polibi parlava de l'expedició dels cartaginesos contra Roma, el 218 aC, en el marc de la segona guerra púnica. Des que Bosch Gimpera va fixar la hipòtesi del pas per l'interior (que més tard s'ha matisat, i ara es creu que l'exèrcit es va dividir), generalment s'ha acceptat que l'exèrcit d'Hanníbal va travessar el Pirineu pel coll de la Perxa, després de remuntar el Segre, precisament per evitar els romans que tot just havien desembarcat al port d'Empúries. Els cartaginesos havien mobilitzat un exèrcit que es feia dir sí senyor: segons les fonts (però ja sabem que sempre tenen tendència a exagerar) eren 90.000 d'infanteria, 12.000 cavallers i 37 elefants. Amb aquesta demostració de força, els expedicionaris van sotmetre alguns pobles enemics: els *ilergets* i els *bargusis* (més ben coneguts), i després els *arenosis* i els *andosins*. Hi ha qui ha volgut veure en els *arenosis* els avantpassats dels aranesos, però des d'una lògica purament geogràfica és difícil defensar-ho, perquè si ens ho mirem fredament, haurem d'arribar a la conclusió que els enxampava una mica lluny.

Queden els *andosins*, doncs. Tenim un preciós radical: *and*, com a les matrícules i a tantes entitats i empreses del país que juguen a fer gerundis. Però faltaria, em sembla, els sons que són els més definitoris del topònim andorrà, els que li donen caràcter i vitalitat: la vibrant alveolar sonora, la *rr*, que, després de l'oclusiva alveolar sonora —la *d*— sembla que es relaciona, en els profunds pous de l'etimologia, amb surgències d'aigua calenta, segons les recerques de Xavier Plana i Carles Gascón. DRR. *Durro*, *Dorres*, *Andorra*...

El problema, doncs, el tenim en Polibi. Quines van ser les seves fonts d'informació? Algun net de soldat, en una taverna? Algun llibre perdut, escrit també d'oïda? Com en el joc del telèfon de la canalla, a cada bugada semàntica es perd un llençol fonètic. No ho sabem. Per tant, jo posaria un gran interrogant sobre els remots *andosins*.

3. Qui va redactar la 'Carta Poble'?

Els fets provats: a l'Arxiu Capitular d'Urgell es conserva un pergami —amb la signatura "Andorra 1"— que és conegut com la *Carta Poble d'Andorra* o, més modernament, el *Fals de Carlemany*.

Què diu? El precepte és atorgat per l'emperador Carlemany i el seu fill, Lluís el Pietós. Després d'haver expulsat els àrabs de Barcelona i Urgell, van arribar a Andorra, que havia estat

«destruïda per la pèrfida gent», i van manar que s'hi instal·lessin pagesos, i fins i tot en diu els noms (Lesindus, Laurenci, Ebaronius, Autimirus, Quirinius, Secsonius, Barrula, Ristici, Sentanius i Ferrecinti). Estableix també els límits de les Valls: a l'oest, l'estany Laugent i Font Argent; al sud, el riu Negre, font Regisindi; al nord, les «ares del Sabartès» i, a ponent, la muntanya Sella Aurea i el «Montis Caminamus». Es posen sota la protecció de l'emperador i del comte, podran escollir un «senyor defensor» i se'ls eximeix de pagar cap altre tribut que uns peixos i assegurar l'allotjament dels enviats que arribin de Barcelona.

Conegut pels historiadors al segle XVII, Fiter i Rossell el va fer servir al *Manual Digest* per fonamentar la seva justificació sobre els traspassos de la sobirania d'Andorra: de Carlemany i Lluís el Pietós (805) cap al Comte d'Urgell, que, el 819, amb l'acta de consagració de Santa Maria d'Urgell, va traslladar la sobirania al Bisbe d'Urgell.

Però els erudits del segle XIX van veure que no només era una falsificació —és a dir, un document que es fa passar per autèntic— sinó que, a més, estava molt mal feta, amb clamoroses falles diplomàtiques i paleogràfiques. Té errades flagrants d'escriptura —a l'exemplar que s'ha conservat hi ha una seixantena de correccions, un nombre inimaginable en cap altre document. Hi ha dos intents matussers de dibuixar alguna cosa que s'assembla a un segell —que mai no es dibuixaven. Costa de pensar que a l'escripció del bisbat se'l poguessin prendre seriosament. Tot fa pensar que és un esborrany. Però, si és un esborrany, hi va haver mai un exemplar en net? Què hi fa, a l'arxiu capitular? Quin va ser el seu recorregut?

I, encara, al dors, hi ha dues enigmàtiques frases en una escriptura que vol emular la visigòtica, tretes del psalm 119:

Beati immaculati in via, qui ambulanti in lege Domini. Beati qui scrutantur...

Però la cal·ligrafia del document és clarament del segle XII. Segons Oliver Vergés, que ha publicat un estudi exhaustiu del document, això coincidiria amb la voluntat dels andorrans de poder demostrar al Bisbe d'Urgell —que el 1133 havia comprat els drets comtals sobre Andorra— un precepte suposadament carolingi que els garantia certes exempcions fiscals.

Avui és un document que suscita més preguntes que no pas

en contesta. Una de les més substantives: qui va ser l'autor intel·lectual o material? Qui va escriure el document que guarda mossèn Benigne Marquès? Al final de la cadena hi ha persones concretes, escrivans que potser van redactar d'altres documents i que, per tant, serien comparables. Potser un exercici de paleografia forense ens pot aportar una mica més de llum sobre un dels grans misteris de la historiografia andorrana.

4. On era el castell de Bragafolls?

Aquesta és la seqüència dels fets, que Oliver Vergés ha explicat, de manera magistral, en alguna de les seves publicacions. La font principal és un document del 1003 copiat al cartulari d'Urgell on Sendred, ardiaca d'Urgell i batlle d'Andorra, relata com el comte Borrell II va encomanar que aixequés, al lloc conegut com a *Bragafolls*, un castell «contra homes norrensis». Això passava la darrera dècada del segle x, probablement cap al 997.

Els andorrans, que no estaven d'acord amb el fet que es construís el castell (que en aquell moment era sinònim de l'increment de la pressió feudal i exaccions), el van destruir. Com a càstig per la seva incompetència, el comte Borrell va tancar el batlle Sendred a la garjola i li va prendre l'alou de Somont —al barri de Sant Pere, prop de la Seu. Com és natural, Sendred es va oposar a la còlera del comte i va moure influències familiars per aconseguir la llibertat (res de nou sota el sol): era fill d'un capellà important a la cúria d'Urgell, que es deia Centoll, i la seva dona, Emeriga —era habitual que els mossens tinguessin parella—, era neboda del Bisbe Guisad II i estava vinculada a la família vescomtal d'Osona.

En aquell moment, Borrell havia començat a construir castells a d'altres zones del comtat, per crear una xarxa des d'on es pogués controlar fiscalment i militarment el territori. La reacció dels andorrans, insòlita en el context dels inicis de la revolució feudal del segle xi, ens fa fer algunes preguntes. Quin era el grau de consciència de llibertat fiscal que tenien els andorrans? ¿Va servir la destrucció de Bragafolls per endarrerir gairebé un parell de segles l'arribada de la pressió fiscal senyorial (que s'acabaria materialitzant amb la qüestió)? I la pregunta del milió: on era Bragafolls? ¿Com és que un punt tan determinant per a la història d'Andorra no ha estat localitzat de manera fefaent? La memòria del topònim ha

desaparegut, i no sabem com era el castell —que potser tenia elements de fusta. Semblaria que, gràcies a un altre document que esmenta Bragafolls en un límit, seria cap a la banda de Nagol, qui sap si —com proposava Quim Valera— a la penya on avui hi ha l'església de Sant Martí. L'hem de buscar millor.

5. Des de quan hi ha Comuns?

Una de les recerques historiogràfiques més interessants dels darrers anys ha estat la que ha portat a terme Carles Gascón en el marc del sisè centenari del precepte del Bisbe Arnau de Tovia que regulava el funcionament del Consell de la Terra. La conclusió dels estudis del Carles ha estat que el Consell, com a tal, ja funcionava l'endemà de la signatura del segon pariatge, el 1288. Ho demostraria una ordinació del 1289, copiada en un recull de documents del 1505. Bé, si hi ha representants del conjunt de les parròquies és perquè hi ha representants parroquials. ¿I des de quan podem parlar dels Comuns com a governs parroquials?

Fiter, al seu *Manual Digest*, va esmentar molt poques vegades els Comuns, però va fer una afirmació important:

Així com los límites, terme y districte de las Valls de Andorra són vuy en día los mateixos que en la primera antiquitat, de la mateixa manera són las mateixas las Parroquias y Comuns que les componen en lo temps que las conquistó lo Emperador Ludovico Pio...

La percepció de l'antiguitat dels Comuns és clara. Hi ha indicis d'una certa representació parroquial ja al primer terç del segle XII: a la venda que Ermengol VI va fer al Bisbe Pere Berenguer dels drets comtals sobre Andorra del 1133 hi ha la signatura d'un representant per Parròquia. I ens agradaria pensar que ja eren escollits per l'assemblea de la comunitat. Després, en d'altres concòrdies dels andorrans amb el seu senyor hi ha altres formes de representació: la de Bernat Sanç, del 1162, en què signen sis caps per Parròquia, i la del 1176, en què semblaria que signen tots els caps de casa d'Andorra —o bé, segons alguns historiadors, els homes amb capacitat de dur armes.

En qualsevol cas, la història dels Comuns —i dels Quarts, i dels Veïnats— encara està per fer, i és, probablement, una de les llacunes més importants de la història d'Andorra.

6. Què és realment la Roureda de la Margineda?

Un debat historiogràfic molt interessant que ha sorgit els darrers anys —sí, hi ha debats historiogràfics molt interessants— és el que intenta definir què són les potents estructures que van aparèixer a la Roureda de la Margineda, i que es van començar a excavar el 2007, per iniciativa de la propietat del terreny, Molines Patrimonis. Després de diverses campanyes d'excavació —la darrera es va fer el 2015— hi ha dues opinions sobre el que és la Roureda. Aviso que no soc parcial, i que he pres partit per una d'elles. Diria que una és una visió més d'arqueòleg i l'altra més d'historiador, i que el desitjable fora arribar a un punt de trobada entre totes dues. Els defensors de la visió diguem-ne arqueològica sostenen que es tracta tan sols d'un nucli de poblament, probablement el Malreu que apareix escadusserament en algun document, amb una cronologia cap a final del segle XIII i que s'allarga fins a mitjan segle XIV, i que estaria vinculat a Santa Coloma. És un poblat sense cap element defensiu, ni muralles ni torres. És la posició que han adoptat els arqueòlegs del Govern —Abel Fortó i Àlex Vidal, entre d'altres—, i així la van defensar en una comunicació al III Congrés d'Història dels Pirineus.

Un servidor juntament amb Susanna Vela també vam presentar un article al III Congrés d'Història dels Pirineus en què plantejàvem la hipòtesi que es tractaria d'un model de poblament senyorial conegut com *incastellamento*. En aquest cas, als arxius nacionals de França hi ha un document del 1190 que diu com el comte Ermengol VIII atorga al vescomte Arnau de Castellbò el permís per reconstruir «a l'arrel de la muntanya d'Enclar» l'antic castell comtal del roc d'Enclar, en una altra situació, per poblar-lo i obtenir-ne rendes: el castell no seria una fortalesa feudal convencional, sinó més aviat l'expressió d'un domini, la definició d'un terme. Seria també el que el segon Pariatge, el del 1278, descriu com a «fortitudine, hedifficatione seu castro» del pui de Sant Vicenç. A partir d'aquest moment el conjunt —que seria una força, un poblat sense obertures exteriors—, es transformaria fins a la seva desaparició a mitjan segle XIV.

El registre arqueològic no contradiu, al nostre parer, aquesta interpretació i ens resol alguns problemes. Un element interessant és la presència, en una de les estances de l'edifici central del jaciment, d'una sèrie de pedres esfèriques, de granit, que pensem que poden tractar-se de projectils de *fustibalus* o

mandró, una fona amb mànec que, segons els que hi han experimentat, pot provocar una veritable massacre entre els atacants. El mandró és una arma de defensa de setge, no ofensiva, com es veu en tota la iconografia medieval. *Ergo*, si hi ha armament de defensa és perquè hi ha estructures defensives. El debat és obert i diria que està estancat. M'agradaria que hi hagués uns «amigables componedors», com els que van negociar els termes del Pariatge del 1278, per ajudar-nos a arribar a una posició de consens. El jaciment i, de retruc, el país ho agrairien.

7. De què va morir Anton Fiter i Rossell?

A l'arxiu de la rectoria d'Ordino es conserva el testament d'Anton Fiter, redactat i signat als trenta-vuit anys, quatre anys abans de la seva mort prematura. És un document important, perquè ens permet entrellucar algun tret del caràcter del personatge: la seva devoció, un cert despreniment de les vanitats terrenals, un gran interès per obtenir reconeixement acadèmic i, sobretot, la preocupació pel destí de la seva llibreria, que divideix entre els seus marmessors, amics i parents de la màxima estima i confiança, «en regoneixement de son treball i sol·licitud».

A l'«Arantz» de casa Rossell hi trobem una lacònica informació sobre les circumstàncies de la mort d'Anton Fiter —amb un cert retret sobre la seva solteria voluntària—, escaiguda el 26 o el 27 d'octubre, mentre es trobava a Barcelona:

Anton Fiter, sent lo primer no volgué casar en casa, morí en Barcelona. És depositat en la catedral, en lo 28 d'octubre de 1748.

Res més no se sap sobre les circumstàncies precises de la mort d'Anton Fiter a Barcelona. Tot fa pensar que, per alguns indicis que podem entrellucar als registres parroquials de la catedral, on va ser enterrat, el traspàs es va produir de sobte: hom no hauria viatjat d'Ordino a Barcelona si hagués estat malalt. L'apunt al Llibre d'òbits de la catedral ens suggereix una sepultura senzilla, qui sap si improvisada:

Rossell. A 28, sepultura de capítol, composició simple del cos del doctor Anton Rossell i Fiter.

L'altra gran font documental sobre els enterraments al claustre de la catedral de Barcelona és el Llibre de defuncions, que ens dona alguns detalls més sobre com va ser enterrat el doctor Fiter:

A 28, sepultura de capítol composició simple del cos del doctor Anton Rossell i Fiter al carner d'en Jaume Giralt, groga drap. Dita sepultura s'ha pres com a dipòsit i s'és diposat en los dels dipòsits del no 232, és una caixa plana amb lo nom sobra. Vas per Santa Eulària.

Els enterraments dits de composició simple eren els més habituals a la catedral de Barcelona, i se situaven al centre d'una escala, des dels més senzills fins als de luxe: gratis > general > composició simple > completa > orgue (amb música de la capella). El Llibre de defuncions ens diu que va ser enterrat en una sepultura provisional («dita sepultura s'ha pres com a dipòsit»). El vas de Santa Eulària era el punt central de les inhumacions al claustre de la catedral, i s'hi accedia des de la porta del claustre del carrer del Bisbe.

Aquesta pregunta ens en porta a una altra. Quin grau de conclusió va tenir el *Manual Digest*? A la minuta només hi ha un esbós de sumari, que només indica l'inici del primer capítol del primer llibre. L'existència de dues mans fa pensar en un projecte amb col·laboradors i un cert grau d'organització. Res no fa pensar que hi hagués llibres deixats a mitges —tot i algun error de numeració de capítols i, sobretot, el fet que l'episcopologi s'acabi amb la figura del Bisbe Andreu Capella, a cavall entre els segles *xvi* i *xvii*. També hi ha quantitats i dades deixades en blanc que no s'hi van posar potser perquè en el moment de la redacció no les tenia a l'abast, i que en l'exemplar dipositat a l'arxiu de les sis claus es van completar. Qui sap si Fiter va baixar a Barcelona a buscar noves dades en alguna de les seves famoses *llibreries*, o en missió secreta encomanada pel Consell General, per defensar els interessos de les Valls Neutres. De moment, no ho sabem.

8. Van existir les argolles de Fontargent?

L'esment d'unes argolles clavades a Fontargent apareix per primer cop en obres d'historiadors espanyols del segle *xvi*, que asseguraven que eren trofeus erigits per l'emperador Pompeu. De fet, no era estrany que els romans instal·lessin triomfs als passos de muntanya —com el del coll de Panissars. És, per exemple, el que va escriure Ambrosio Morales a *La crónica general de España* (Alcalá de Henares, Juan Íñiguez de Lequerica, 1574, fol. 155v):

Porque yo tengo por cierto que para colgar estos trofeos

se pusieron entonces unas aldavas de hierro muy grandes, del tamaño de un brocal de pozo, y aún mayores, y gruesas igual que un brazo, que se hallan hincadas y afirmadas con plomo, en lo alto de los Pyreneos, en las más altas cumbres y peñas del valle llamado Andorra, y otra semejante en la peñas mayores del valle de Altavaca, que está más abaxo hacia Sobrarbe.

Sembla que Fiter va recollir la dada de Jeroni Pujades i d'altres historiadors: Pons d'Icart, Beuther... Tots coincidien en l'origen romà i en el fet que marcaven la divisòria de les aigües —és a dir, entre la Gallia i Hispania. Les vinculacions amb Carlemany i amb l'arca de Noè són llegendes probablement posteriors.

En la generació següent, el 1788, Francisco de Zamora, en qualitat d'*alcalde del crimen* de l'audiència de Barcelona i espia al servei del ministre Godoy, va pujar a Andorra, a establir la seva xarxa d'informants al llarg de la frontera amb França. Però també va pujar a buscar les famoses argolles. Es va perdre pujant al pic de Juclà, damunt del port de Fontargent. Però no va deixar d'insistir: el seu corresponsal principal a Andorra, mossèn Antoni Puig, l'autor del *Polítar andorrà*, li va escriure poc temps després, des de Sort, on estava destinat com a rector. En la carta li enviava un mapa, el preciós mapa d'Andorra que avui és a la Reial Biblioteca de Madrid. I, sobre les argolles —tot i que hi apareix el port de Boet només hi ha dibuixada l'anella de Fontargent—, diu:

Sobre les anelles i pilar de Juclar, que conste en lo mapa, m'escriu mon germà mossèn Joan, que cosa de dos anys hi pujà una pastoreta, la que afirma que lo pilar que se pareix un home és fet de calç i arena, amb una pedra picada en lo alt, i que passà als pics de les Anelles, la que actualment existeix, de la jublania [gruix] d'un braç i ruedo [amplada] d'un barret, aquesta, al pla de son ruedo, algunes espècies de lletres, quals notícies comunicaré al senyor degà a la Seu d'Urgell i procurarem a saber ab més firmesa dita notícia.

Aquí comencen i s'acaben les notícies sobre observacions directes de les argolles de Fontargent —o de Juclà. Zamora va insistir perquè el Síndic, que llavors era don Guillemet d'Areny, les anés a buscar, en missió diplomàtica. El Síndic li va anar enviant cartes plenes d'excuses —en una demostració fascinant del que és fer l'andorrà. Que si el mal temps, que si

els negocis de Sindicatura... Finalment, un dels espies de Zamora a la Seu, el prior dels agustins, fra Izquierdo, li va escriure el 1789 que hi havia enviat, mig d'amagat, dos homes perquè les anessin a buscar:

Yo envié allí con sigilo, que nadie lo supo, dos hombres de confianza, que estuvieron tres días, me aseguraron haberlo mirado palmo por palmo, y nada vieron.

Al final, el Síndic Areny li va dir que havien tirat a terra el pilar que hi havia dalt del pic de Juclà per veure si l'argolla era a sota. I que res. Però mossèn Puig bé que la va dibuixar al seu mapa, i estaria bé que hi fos. Si hi era fa dos segles i mig, potser encara en queda algun vestigi...

9. Va declarar Andorra la guerra a Alemanya?

Si mirem l'entrada sobre Andorra a la Wikipedia en anglès hi trobarem una curiosa notícia:

El 1958, Andorra va signar la pau amb Alemanya. Havia estat oblidada al tractat de Versalles amb què es va acabar la Segona Guerra Mundial i per això el conflicte s'havia estès per falta de tractat de pau, i, legalment, els dos països estaven en guerra.

L'episodi també apareix en d'altres entrades de la Wikipedia que tracten de conflictes estranys, com ara quan la ciutat de Huéscar va declarar la guerra a Dinamarca en temps de Napoleó i no va signar la pau fins el 1991.

Però, d'on surt, això? D'un article aparegut el 26 de setembre de 1958 a la pàgina 65 de *The New York Times*, que és una notícia treta d'un breu d'agència —i no pas una agència qualsevol, ans la prestigiosa United Press International. És tan breu que es pot traduir sencer:

Andorra, 24 de setembre (UPI). La Primera Guerra Mundial s'ha acabat per a aquesta república pirinenca, de 191 milles quadrades. Andorra, que hi va participar, no va ser convidada a la conversa de pau de Versalles que va posar fi a la Primera Guerra Mundial. El decret que va posar fi a l'estat de guerra es va signar ahir.

És una notícia certament singular, digna de ser recollida i difosa. Però passa que el 1914 els dirigents andorrans no tenien capacitat política per desenterrar la destralt de guerra a ningú (per no parlar de les conseqüències pràctiques). Segurament declarar la guerra al kàiser Guillem II no entrava en els plans dels Delegats Permanents ni, encara menys, del

Síndic General, que en aquell moment era Bonaventura Moles, de casa Molines. Per tant, el 1958 el Síndic Cairat no va haver de signar un tractat de pau. La pregunta que ens hem de fer no és tant si és veritat o no, sinó qui s'ho va inventar? D'on va sortir la notícia? *Qui prodest?*

10. Què va passar amb la talla de Meritxell?

Fets provats. La nit del 8 al 9 de setembre de 1972 es va encendre el santuari de Meritxell. Sinistre total. Tot l'interior, calcinat. Entre les pèrdues, la talla romànica de la Mare de Déu de Meritxell. Sinistre total.

El responsable oficial de l'incendi: una instal·lació elèctrica precària, sobrecarregada, que es va escalfar, va encendre el soler de la casa de l'ermità i d'allí va saltar a l'interior de l'església. Però, des del moment mateix del desastre, van planar algunes sospites. Josep Vila, cap de bombers en aquell moment, diu que, quan va arribar amb les mànegues al fons de la capella, al cambril de la verge, la talla havia volat. Es va dir que estava collada al tron amb sis claus de forja, que no hi eren, tot i que Pere Canturri deia que només n'hi havia un, de clau, i normal, de fuster. Sergi Mas, que va ser dels primers a entrar al temple i que havia fet una còpia poc temps abans, va localitzar els carbons en què s'havia convertit la talla de Roser, però no hi va saber trobar rastre de la de Meritxell ni dels claus de forja. Han passat molts anys i, de tant en tant, el tema reapareix, és objecte d'especulacions i sospites, algunes expressades en veu baixa. La van robar i van calar foc per eliminar proves i fumar-ho tot? No se sap. Amb la mort d'Erik *el Belga*, el famós lladre d'art medieval, hi va haver un moment d'esperança, però de seguida es va esvaïr. Certament, el temps que passa va en contra d'aquesta hipòtesi, que reconec que és del gènere conspiratiu. Però si la talla està amagada en alguna col·lecció particular o en una caixa de seguretat és l'única esperança que tenim que, algun dia, reaparegui la imatge de la «reina i mare dels andorrans».